

avaldab autor arvamuse, et parandus «vor Lode» Renneri kroonikas võib olla tehtud Russowi mõjul. Selle arvamuse esitas allakirjutanu, oponeerides H. Ligi väitekirja selle kaitsmise puhul.

Teose lõpul esitab autor kokkuvõtlikult oma uurimuse põhitulemused. Oleme nendest olulisemaid juba maininud, kuid esile tõsta tuleks veel üht väga tähtsat ja laiemat teoreetilistki huvi pakkuvat järeldust, mida autor on mitmekülgsest põhjendanud kogu töö ulatuses. Nimelt näitab H. Ligi väga usutavalt, et teorjusliku mõisamajanduse tõus tõi endaga kaasa talupoegade õigusliku ja majandusliku seisundi nivelleerumise.

Väärtuslikud on kõik lisad, kõigepealt mõisate nimestik koos vastava kaardiga. Uurijatele on need suurepäraseks abiks paljude küsimuste lahendamisel. Hea, et ära on toodud ka allikate ja kirjanduse loetelu. Millegipärast on aga allikate hulka võetud ka sõnastikud, mitmesugused perioodilised väljaanded ja uurimusigi (Hagemeister, Stryk). Esineb teisigi ebajärjekindlusi. Näiteks puudub Eesti NSV ajaloo õpikul toimetaja nimi. Silmatorkav trükiviga, mida trükivigade loetelus pole õiendatud, esineb lk. 438 A. Vassari artikli puhul (1857. a. pro 1957. a.). Registrites

pole kõik lehekülgede numbrid alati õigesti märgitud.

Lõpetades H. Ligi käesoleva uurimuse vaatlemise, pole ehk liigne märkida, et hiljuti, ainult veidi enne H. Ligi oma, ilmus trükist Läti NSV ajaloolase V. V. Dorošenko uurimus Läti agraarajaloo XVI sajandil.¹¹ Peatumata siinkohal viimasel pikemalt ja püüdmata neid kaht uurimust lähemalt võrrelda, võiks märkida siiski seda, et V. V. Dorošenko probleemidering on laiem, haarates ka tootlike jõudude olukorra, allikate kasutamise oskuse ja täpsuse poolest aga tundub H. Ligi töö mitmeti kaalukamana. Igatahes aitab kahe teineteisele nii lähedase temaatikaga ja vastastikku teineteist täiendava uurimuse ilmumine kindlasti kaasa mõlema liiduvabariigi agraarajaloo paremaks tundmaõppimiseks.

H. Ligi monograafia ilmumine on rõõmustavaks sündmuseks Nõukogude Eesti ajalooaluses. Ükski Eesti vanema ajaloo uurija ei saa temast edaspidi mööda minna. Teoses esitatud andmed ja järeldused äratavad suurt huvi kogu Ida-Euroopa agraarajaloo seisukohalt. Jääme ootama uusi ja vähemalt sama edukaid uurimistulemusi.

S. VAHTRE

¹¹ В. В. Дорошенко, Очерки аграрной истории Латвии в XVI веке. Рига, 1960.

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1962.1.06>

ASKO VILKUNA, *Suomalaisen karjasuojan vaiheita*.
Kansatieteellinen Arkisto 14:1. Helsinki, 1960. 284 lk.

Soome etnograafiline kirjandus täienes mõõdundu aastal mitmete teostega. Uurimisobjekti uudsuselt väärib tähelepanu Asko Vilku ulatuslik monograafia, mis on pühendatud soome karjalauda arengu selgitamisele. Kõnesolev uurimus jätkab Suomen Muinaismuistoyhdistuse poolt väljaantavat sarja «Kansatieteellinen Arkisto», moodustades selle 14. köite esimese, kapitaalsema osa.

Rahvapäraste ehitiste uurimisega on tegelnud paljud etnograafid. Sellele vaatamata ei ole ehitistega seotud küsimuste ring veel kaugelki ammendatud ning ehitised on jäänud üheks keskemaks uurimisteamaks nii nõukogude kui ka kodanlikus

etnograafias. Taluhoonetest on senini kaheks kõige vähem tähelepanu osutatud just loomapidamishoonetele — lautadele. Nagu A. Vilku vaadeldav monograafia veenvalt tõestab, pakuvad ka laudad etnograafilise uurimisobjektina huvitavat ja tänuväärset materjali.

A. Vilku on oma uurimuse peamiseks eesmärkideks seadnud heita valgust soome lauda ajaloole ja selgitada lauda põhitüübid ning nende levikupiirid. Vaatluse alla võetakse ajavahemik I aastatuhande lõpust kuni tänapäevani, kusjuures käsitluse raskuspunkt langeb XVIII—XX sajandile.

Kõigepealt näitab A. Vilku, et etnograafilises kirjanduses kasutatav soome

lautade senine klassifikatsioon (sõnniku-laut, põrandaga laut, sammaslaut) on eba- loogiline ning vajab asendamist uuega. Lautade liigitamisel lähtub ta kolmest aspektist: 1. sõnniku hoidmisest laudas, 2. seinte ehitusmaterjalist ja 3. lauda ehi- tuskonstruktsioonist (puuseintega lauta- del). Sõnnikuhoidmise viisi järgi jaotab autor laudad kahte suurde rühma — sõnniku- ja puhaslautadeks, ehitusmaterjali järgi — puu- ja kivilautadeks, kusjuures puulaudad omakorda jagunevad rõhtpalk- ja sammaslautadeks. Kesket tähelepanu pööratakse uurimuses laudale eelkõige sõnnikutootmise seisukohalt.

Mis puutub soome karjalauda easse, siis puuduvad selle kohta konkreetsed andmed. Autor juhüb tähelepanu asjaolule, et lääne- meresoomes keeltes pole ühtset nimetust karjalauda tähistamiseks. Vastupidi: Soomes eneseski on karjalaudal mitmeid eri- nimetusi, mis oma levikult on seotud endiste soome hõimudega. Nii kannab laut Varsinais-Suomi alal nimetust *pihatto*, Hämes — *ometta*, Karjalas — *karjatta*, Satakuntas ja Pohjanmaal — *navetta*. Sel- lest lähtudes väidab A. Vilkuna, et karja- laut võis eraldi hoonena tekkida just soome hõimude väljakujunemise ajal, s. o. I aastatuhande lõpul. Karjalas karjalauda nimetusena tuntud slaavi laen *läävä* (vene хлев) pärinevat IX—XII sajandist, millal ta levis ida poolt kohaliku *karjatta* alale.

Karjala laudakompleksi (*karjatta*, *karja- kartano* jt.) kujunemise käsitlemisel sel- gitab A. Vilkuna sammaslauda ja rõht- palklauda liitumist. Karjala vanas sam- maslaudas olid katust kandvate postide vahed suletud lattide või palkidega. Sellises ruumis (*tanhua*, *kuja*) hoiti veiseid, nagu see oli üldiselt kombeks Ida-Euroo- pas. Rõhtpalklaut on Karjalas hilisem näht- us kui sammaslaut. Esimesi seesuguseid ehitati kõigepealt väikeloomade jaoks, sest rõhtpalkhoone oli talvel soojapidavam kui *tanhua* (*kuja*). Hiljem hakati sellises palk- laudas hoidma talvel ka veiseid. Rõhtpalk- seinte kasutusele võtmist karjala karjahoo- nete juures seostab A. Vilkuna slaavi mõ- juga, mis levis koos nimetusega *läävä*. Algselt ehitati *läävä* sammaslauda sisse või selle külge. Rõhtpalklauda muutumi- sel üldiseks aga eraldus ta juba iseseis- vaks hooneks. Põhulaoks ehitati laudaga

ühe katuse alla kün, samuti nagu näiteks ait liitus elutoaga.

Läänepoolses Soomes levinud lauda varasema ehitusviisi rekonstrueerimisel lähtub A. Vilkuna terminist *pihatto*, mille põhisõna *piha* tähendab õue või tara, vepsa keeles ka elamu ja lauda vahelist varbadest sein. Autor seostab sellega ka fakti, et Soomes oli üldiselt tuntud võte kinnitada lehmad küttesse läbi lauda sein (sageli väljaspool asuva vaia külge). Siit teeb A. Vilkuna järelduse, et kunagi olid loomade hoiukohal nii hõredad seinad, et nende pragudest võis kergesti kütke läbi pista, kusjuures vastavalt sõnnikukihi tõusmisele leiti uus ava. Nähtavasti kan- dus see traditsioon üle ka palkseintega lautadele, kus kütke jaoks on sageli kuni kolm auku seinas kohakuti. Palkseinte kasutusele võtmist lautade juures peab au- tor samaegseks rõhtpalkehitustehnika levi- misega Lääne-Soomes.

Nagu eespool toodud näidetest selgub, kasutab autor oskuslikult etimoloogilist materjali, mis on väärtuslikuks lisaallikaks lauda arenguloo valgustamisel. Samuti on terminoloogia asendamatuks vahendiks laudatüüpide levikupiiride kindlaksmäära- misel.

Laudatüüpide leviku, nagu ka laudatüü- pide väljakujunemise üldse, seob A. Vil- kuna konkreetsete geograafiliste tingimus- tega ja antud ala majanduse laadiga. See on igati hinnatav lähenemisviis, sest ainult sel teel on võimalik anda uurimistööle kindel alus. Nii ei käsitle A. Vilkuna Lääne-Soomele iseloomulikke puhaslauta lihtsalt puhtetnilise, Soome rootslastele omase nähtusena, vaid tihedas seoses kogu selle piirkonna majanduseluga. Soome lääneosas, eriti Põhjalahe rannikul olid igati soodsad tingimused karjanduse aren- damiseks: häid karja- ning heinamaid lei- dus siin rohkesti, võiturg oli üle mere lähedal. Just sellel alal kodunes puhas- laut, tehes aja jooksul läbi muudatusi, mis olid suunatud piima hulga ja kvaliteedi tõstmisele. Soome teraviljakasvatuse ala- del püsis sõnnikulaut, kusjuures alepõllun- duse piirkondades kasutati varasemal ajal allapanu napilt. Intensiivse künnipõllun- duse alal aga kasutati rohkesti mitme- sugust allapanu, et saada võimalikult rohkem sõnnikut. Sõnnikulauda konstrukt-

sioonis tehtud uuendused pidid kindlustama suurema hulga sõnniku saamist.

Nagu autor näitab, pole nende laudatüüpide levikuala püsinud muutumatuna. Vastavalt nihetele põllumajanduslikus konjunktuuris, samuti põllumajandusalaste teadmiste avardamisele ja siin toimunud ümberhinnangutele on näiteks sõnnikulaud olnud vähemalt kolmel eri perioodil kõige levinumaks laudatüübiks Soomes. Kõigepealt oli ta seda muidugi lauda ajaaloo algul, mil sõnnik oli laudas talvel ainsaks soojendajaks. Teist korda saavutas sõnnikulaud ulatusliku leviku XIX sajandil, kui viljahinnad tõusid kõrgele, sõnnikupuudust aga suurendas asjaolu, et alepõllud muudeti pärispõldudeks, mis vajasiid korrallikku väetamist. Kolmandat korda levivad sõnnikulaudad soome külas laialdaselt just tänapäeval, kuna kunstväetised ei suuda rahuldada põldude vajadusi. Puhaslaudale eelistatakse sõnnikulauda ka veel selletõttu, et loomade talitamine viimases on kergem ja nõuab vähem tööjõudu. Põhja- ja Lääne-Soomes levinud puhaslauta propageeritakse kaasajal peamiselt piimanduse ja karjanduse spetsialistide poolt kogu maal. Kesk-Soomes on välja kujunenud sõnniku- ja puhaslautade vahevorm.

Laudatüüpide levikut jälgides peab A. Viikuna silmas ka poliitilise ajaaloo sündmusi (näit. Täyssinä rahu 1595. a., Stolbovo rahu 1617. a. jne.) ja neist tulenevaid tagajärgi: muutusi poliitilises ja usulises piiris, rahvastiku liikumist jne. Ajalooliste faktide oskuslik kasutamine on andnud väärtuslikku tuge töös esitatud seisukohtadele.

Laudatüüpide geograafilise leviku väljaselgitamine on küsimuse üheks küljeks. Objektivse pildi saamiseks tuleb arvestada ka ühe või teise tüübi piirides esinevaid küllaltki olulisi erinevusi, mis on tingitud küla sotsiaalsest diferentseerumisest. Selles küsimuses piirdub A. Viikuna ainult lautade ehituses kasutusele võetud uuenduste vaatlemisega. Loomulikult sai tõsisemaid uuendusi läbi viia vaid väike osa maarahvast: suurतालunikud, küla ametimehed, kirikumõisate valdajad ja teised jõukamasse kihti kuulujad. Pikalt analüüsib autor põllumajanduseltside ja põllumajanduslike teadmiste levitamise osa uuenduste rakendamisel lautade ehituses ja sisustu-

ses. Selle kõrval jääb varju küla varandusliku kihistumise osatähtsuse selgepiirilise esitamise.

Laudatüüpide päritolu selgitamiseks heidab A. Viikuna pilgu nii ida- kui ka läänepoolsetele aladele. Soomes levinud puhaslaudale, loomalauda kasutamisele suveelamuna (Põhja-Soomes) keedukoldega laudale, samuti Lääne-Soomes mitmeosalise laudale leiab ta vasteid Rootsist. Selgesti on idapoolsete karjahooneite traditsiooniga seotud karjala laudakompleks, samuti loomade hoidmine laudas lahtiselt. Sõnnikulauda peab autor kohaliku päritoluga laudatüübiks, kuigi näitab oma käsitluses, et see tüüp on laialdaselt levinud ka Soomest ida pool. Monograafia lõppkokkuvõttes jõuab A. Viikuna järeldusele, et soome karjahooned ei ole valmis kujul naaberriikidele üle võetud, vaid on orgaaniliselt seotud kohalike oludega. Nii on autori arvates puhtsoome päritolu karjalauda kolmeosaline uks, veiste kinnitamine läbi lauda seina, Laadoga-Karjalas keset lauda asuv tõstetav sõim, Põhja-Soomes püstkojakujuline süvelaut. Märgitagu siinkohal, et mõningate tähelepanekute järgi esines nähtavasti ka Eestis loomade kinnitamist läbi lauda seina,¹ samuti Laadoga-Karjala tüüpi sõime. Edaspidine uurimistöö eesti karjahooneite alal toob neisse küsimustesse kahtlemata suuremat selgust.

Eesti karjahooneite uurimise seisukohalt on eriti huvipakkuv Kesk- ja Edela-Soomes levinud mitmeosalise, nn. läänetüüpi lauda käsitlus, mille lähtevormiks peetakse kompleksi laut + varjualune + küün (põhuladu). Sellele tüübile leidub Eestis vaste varemalt laialdaselt levinud vahelikuga lauda näol. Ka terminoloogias näib siin olevat ühtelangemist, näit. kannab vahelik Varsinais-Suomi *pihatto* alal nimetust *vaja* või *vahe*, mida tuntakse Eestiski samas tähenduses (Hiiumaal *laudavahe* jm.). Kahjuks on monograafias just sellele tüübile pühendatud suhteliselt vähe ruumi. Jääb selgusetuks, kas seda laudakompleksi seostatakse ka talu teiste kõrvalhoonetega (aidad, kuur jt.), mis Eestis alal on üsna üldine. Esitamata on jäänud ka lääne-

¹ ENSV TA Etnograafia Muuseumi etnograafiline arhiiv 22, 255 Helme, 431—432 Saarde; vt. ka etnograafiline arhiiv 69, 22 Karula.

tüüpi lauda levikupiirid ning eesti vastavatele lautadele pole üldse viidatud.

Metodoloogiliselt väärrib äramärkimist ehitustehniliste küsimuste käsitus, mis lautade ehitustehnikat valgustab vaid niivõrd, kuivõrd see mõne laudatüübi juures oma üksikosades erineb teiste taluhoonete ehitustehnikast. Selline lähenemine võimaldab hoiduda paljudest tarbetuist detailidest, mis lautade kui majandushoonete uurimisele midagi olulist ei anna, kuid eeldab, et lugeja on vajalikul määral tuttav soome rahvapärase ehitustehnikaga.

Töö küllaltki olulise puudusena ei saa märkimata jätta, et kui laudatüüpide leviku kindlaksmääramisel A. Viikuna lähtub eelkõige majanduselu nõuetest, siis konkreetsete lautade käsitlemisel on side majandusliku baasiga hoopis nõrgemaks jäänud. Nii ei näidata talundi suurust ning sageli isegi mitte seda, kui suurele hulgale loomadele kirjeldatav laut on määratud.

A. Viikuna kõnesolev uurimus annab põhjaliku ülevaate ainult soome karjahoonete ühest, kuigi kahtlemata tähtsaimast komponendist — veiselaudast. Hoopis puudutamata jäävad teised karjahooned, lautade (ka veiselauda) paigutus taluõuel (joon. 48 esitatud külaplaan on antud teises seoses). Ainult läänetüüpi lauda

puhul viidatakse paari lausega lauda juures asuvale karjaaiale. Teistel loomadel peale veiste peatutakse möödaminnes, üksnes seoses loomade pidamisega eluruumis, *tanhuas* (karjala laudakompleks) ja vahelikus (läänetüüpi laut). Suhteliselt vähe tähelepanu on osutatud lautade sisustusele (lk. 118—122).

Monograafia on rikkalikult illustreeritud (121 joonist). Rohke fotomaterjal — lautade välis- ja sisevaated — on püütud anda koos vastavate põhiplaanide ja joonistega. Huvipakkuvad on mitmesugused levikukaardid; neid on esitatud 15. Teosele on lisatud autori poolt küsitletud isikute ja uuritud lautade nimestik paikkondade kaupa.

Kokku võttes tuleb rõhutada, et Asko Viikuna «Suomalaisen karjasuojan vaiheita» ei too väärtuslikku täiendust mitte ainult soome etnograafilisele kirjandusele, vaid on vajalikuks ja hinnatavaks teoseks etnograafia valdkonnas üldse. Kogu käsitus näitab veenvalt, kuidas uurimistöö saab olla ainult siis edukas ja võib viia õigetele järeldustele, kui etnograafilisi nähtusi ja esemeid käsitletakse lahutamatus seoses majanduselu konkreetsete tingimustega ning nende arenemisega.

I. LIIV